

Соціоісторичний аспект релігійності людства

Олег Білоус,

викладач Прикарпатського університету
ім. В. Стефаника

З відродженням української держави у громадян змінюється ставлення до релігії, значення якої в житті людини важко переоцінити. Тому важливо простежити розвиток цього феномена в історії суспільства. Це допоможе ліпше зрозуміти процес духовного відродження в нашій країні. Дослідження проблеми сприятиме також полегшенню непростого процесу зміни ціннісних парадигм у свідомості людей посткомуністичної доби, розставити усі крапки над “і” щодо розуміння сучасної ролі релігії в житті суспільства.

Місце і роль релігії в суспільному житті завжди були об'єктом прискіпливого дослідження філософів, соціологів, істориків. Процес національного і духовного відродження на пострадянському просторі викликав пошкваллення у вивченні цієї проблематики та появу нових ідей, які кардинально відрізняються від тлумачень радянської доби. Так, у статті О. Щипнова “Церковно-суспільні відносини і проблеми державного регулювання” порушуються важливі питання державного будівництва та ролі релігії і церкви у цьому процесі. Автор вказує, що держава і церква на сучасному етапі є партнерами, які використовують одна одну для досягнення своїх цілей.

Ще одним цікавим дослідженням з даної проблеми є спільна праця А. Панкова і В. Подшивалкіної. Автори порушують питання щодо пошуку нових ідеалів в умовах важкої кризи суспільства. У статті “Суспільство у пошуках віри та нових шляхів організації життя в умовах кризи” дослідники роблять висновок, що сучасність характеризується повним крахом усталених форм життя і діяльності усіх прошарків суспільства, але, незважаючи на кризу, відбувається пошук нових форм побутування та зміни суспільних цінностей, і не останню роль у цьому відіграє релігія.

Питання про роль релігії у житті суспільства досліджують В. Бахмін у статті “Релігія і суспільство” та Р. Зіммель в публікації “Релігійний елемент у відносинах між людьми”. Так, Р. Зіммель, зокрема, вказує, що відносини між людьми у будь-який час мали релігійний характер, і на доказ цього наводить приклади цивільного законодавства, яке в певні періоди історії формувалося під впливом релігії.

Звичайно, що ця тема не могла залишатися поза увагою західних істориків. Серед них потрібно виділити працю А. Тойнбі “Дослідження історії”, в якій автор робить висновок, що рушієм цивілізації та основою появи нового суспільства завжди була певна церковна організація.

У праці Б. Філберта “Світ перед Богом” та П. Тівольє “Споконвічні проблеми” автори доходять думки, що релігія ще з часів первісної епохи жила в людській душі, вона супроводжувала людину завжди.

Метою цього дослідження є у стислій формі простежити, як релігійність людини впливала на суспільні та соціальні аспекти її життя протягом усієї історії людства. В статті зроблено спробу розглянути релігію крізь призму історичного розвитку суспільства та соціальних відносин. На таку думку наштовхує те, що людина за допомогою релігії прагне осягнути навколишню дійсність.

Термін “релігія” походить від латинського *relegare*, що перекладається як “часто звертатися”. В феноменологічному розумінні релігія визначається як “спілкуватися з святим”, що охоплює естетичні, етичні і релігійні аспекти [5, с. 426 – 427].

Релігія є духовним феноменом, особливість якого полягає в тому, що самовизначення людини є засобом усвідомлення себе часткою Всесвіту. За допомогою релігії людина перетворює об’єкти, які реально існують, у ціннісні орієнтири і за їх допомогою відчуває себе продуктом дії вищих сил [2, с. 279]. Релігія супроводжує людину від початку її існування, від моменту, коли вона стає свідомою істотою, що виявляє себе в тих сферах діяльності, які стали зародком культури і дали поштовх подальшому розвитку людства. Релігія стала основою, на якій ґрунтувалися вищі прояви життя людини [4, с. 8].

Дослідники, базуючись на даних, отриманих етнологами та лінгвістами, стверджують, що на Землі немає племен чи народів, у культурі яких не було б віри у якісь надприродні сили. Те, що релігійні уявлення стали притаманними вже первісним племенам, підтверджують археологи та історики. Саме це дало підстави П. Тівольє висловити думку, що релігійне відчуття людини є вкладеним у неї під час створення [7, с. 11]. Дж. Рассел писав, що існування Бога можна довести на основі існування матерії і руху, ним створених і підкорених його волі [3, с. 25].

Релігія існувала у всі періоди людської історії і в усіх географічних точках планети, де жила людина. Для первісної людини вона

ототожнюється через містику та ритуали і охоплює весь уявний світ. Пізніше релігія стає рушієм і сенсом існування народів [4, с. 9 – 10]. Філософ К. Барт стверджував: “Людський розум є створений і не здатний піднятися до пізнання Бога”. Замість покладатися на свій природний розум, люди повинні звернутися до Одкровення [1, с. 18].

Значний інтерес до релігії проявляє і така наука, як соціологія. Завдяки релігії, на думку соціологів, підтримується стабільність суспільства. Водночас релігія може виступати і як один з основних факторів його змін. Релігійний світогляд, на відміну від філософського та наукового, виражається у ціннісних категоріях, тобто вказує на те, чим є та чи інша подія у світлі розуміння кінцевої мети [10, с. 23].

Засновник соціології О. Конт (1798 – 1857 роки), досліджуючи суспільство, сформулював закон про три стадії розвитку людства: теологічну, метафізичну і наукову. На теологічній стадії людина пояснює усі явища на релігійній основі. Віра у Бога зумовлює стабільність суспільної системи. В історії людства цьому періоду відповідає тривалий відтинок часу, піком якого є Середні віки. Інший соціолог, М. Вебер розглядав релігію як інститут, що поєднує у собі риси культурної системи і одночасно є самостійною інституцією. Релігія показує картину світу і одночасно задає систему цінностей та норм, відповідно до яких ставляться цілі [14, с. 18 – 20].

Людина, перш за все, істота суспільна. Вона може виявити себе у відносинах з іншими, а суспільство не може існувати поза діяльністю своїх індивідуумів. Ця діяльність не суперечить відносинам з Богом. Навпаки, первісна людина тісно пов'язана із своїми богами, і ця єдність тільки зміцнює суспільні зв'язки [6, с. 83]. Подібну думку можна зустріти і у Е. Дюркгейма. Він вважає, що зміст релігії полягає в тому, щоб виховувати соціальні почуття у індивіда. Релігія – це сфера соціального життя людини. Її священні об'єкти виступають як символ суспільної єдності [14, с. 20 – 21].

Відносини між людьми часто складаються під вирішальним впливом релігії, і це підтверджує теократичний характер законодавства багатьох країн [11, с. 209]. З цього можна зробити висновок, що з позиції соціології релігія постає необхідною складовою суспільного життя і виступає як фактор становлення соціальних відносин. Тобто релігію можна розглядати з позиції функцій, які вона виконує в суспільстві.

Німецький філософ Л. Феєрбах вказує, що Бог – це сукупність атрибутів, які становлять велич людства, а людина – це світ людства, держави, суспільства. Отже, держава і суспільство породжують релігію [12, с. 14].

Релігія виступає джерелом єдності тих чи інших соціальних спільнот. Вона одночасно протиставляє ці спільноти іншим спільнотам, що сформувалися на базі іншого віровчення. Таке протистояння є джерелом

конфлікту, наприклад, протистояння між християнами і мусульманами, католиками і православними тощо. Здебільшого такі конфлікти свідомо роздмухують представники певних релігійних об'єднань, оскільки конфлікт з чужими організаціями сприяє внутрішній інтеграції в групі, створює почуття єдності [14, с. 62]. Тобто релігія виступає в суспільстві як цілком реальний об'єднавчий фактор. Але, незважаючи на це, іноді між державою та релігією виникає значний конфлікт, який стає причиною суспільної кризи. Яскравим прикладом такого явища була антирелігійна політика в СРСР.

Зміна суспільних відносин, що розпочалась на початку 90-х років минулого століття в колишніх республіках СРСР, вимагала зміни взаємин між державою та релігією. Відбувся взаємопов'язаний процес десекуляризації політики і політизації релігії. Влада звернула увагу на об'єднавчу роль церкви як носія загальнолюдських цінностей, а церква стала розглядати політику як засіб досягнення конкретних релігійних завдань [9, с. 18]. Ситуація загострилася з обвалом старої політичної системи. Люди, які не виховувалися у релігійній традиції, не мають уявлення про парадигму, в якій їм доводиться тепер існувати. Тим не менше пошук віри і нових шляхів організації життя в суспільстві відбувається [13, с. 404].

Таким чином, впродовж всього історичного розвитку людства в суспільстві відбувалися складні релігійні процеси, тісно пов'язані з соціумом. Вони визначили місце та роль релігії у житті людини. Релігійні процеси завжди в той чи інший спосіб визначали напрямки та шляхи розвитку цивілізації. Релігія була рушієм багатьох соціальних процесів. На сучасному етапі вона посідає гідне місце в суспільстві. Процес формування нового суспільства, що відбувається в Україні на межі тисячоліть, вимагає глибокого та ґрунтовного аналізу релігійного життя, яке сьогодні тісно пов'язане з політикою, без якої релігія опиняється на узбіччі суспільного життя.

Література:

1. Дейвіс Б. Вступ до філософії релігії. – Київ: Основи, 1996.
2. Колодний А., Лобовик Б. Релігієзнавчий словник. – Київ: Четверта хвиля, 1996.
3. Нагаєвський І. Християнська наука. – Рим, 1991.
4. Ортинський І. Наука і таємниця. – Львів: Стрім, 1998.
5. Рагнер К., Форґрішлер Г. Короткий теологічний словник / Пер. з нім. О. Авраменко. – Львів, 1996.
6. Тойнбі А. Дж. Дослідження історії. – Т. II. / Пер. з англ. В. Митрофанова, П. Таращула – К.: Основи, 1995. – 40 с.

7. **Тівольє П.** Споконвічні проблеми. – Львів; Місіонер, 1997.
8. **Фільберт Б.** Світи перед Богом./ Пер. С. Зверьєва. – Львів; Академічний експрес, 1996.
9. **Рибачук М.** До питання про правові засади гармонізації міжцерковних відносин в Україні. // Національна інтеграція в полікультурному суспільстві: Управління і досвід, 1999 – 2000. К., 2002, с. 265 – 284.
10. **Бахмин В.** Религия и общество./ Хрестоматия по социологии и религии. – Москва; Аспект пресс, 1996.
11. **Зиммель Р.** Религиозный аспект в отношениях между людьми./ Хрестоматия по социологии и религии. – Москва; Аспект пресс, 1996.
12. **Любак А.** Драма атеистического гуманизма. – Милан, Москва: Христианская Росия, 1997.
13. **Панков А., Подшивалкина В.** Общество в поисках веры и новых путей организации в условиях кризиса. Церква і соціальні проблеми. Екологія, економіка і християнська мораль: українська дійсність і перспективи. – Львів: Місіонер, 2000.
14. **Радугин А.** Введение в религиоведение. / Курс лекций./ Москва: Центр, 1999.